

METTERNICH A BALETNÍ REFORMÁTOR NOVERRE

Jaroslava Hoffmannová

Při výuce tance na konzervatoři i v dalších hudebních a tanečních školách jsou u nás dosud využívány „Listy o tanci a baletech“, které napsal v polovině 18. století Jean-Georges Noverre. „Listy“ vycházely a vycházejí v dalších a dalších vydáních v různých jazycích už téměř po čtvrt tisíciletí.

Z francouzského originálu je do češtiny přeložil **Jan Rajmoser**, taneční teoretik a kritik, veřejnosti známý jako **Jan Rey** (nar. 16. května 1904, zemř. 30. května 1974). Byl to zakladatel českého odborného tanečního školství, profesor Akademie múzických umění v Praze, autor tanečních libret a prací o tanci.¹ Jeho překlad „Listů“ vyšel poprvé v Praze v roce 1945. Vydalo ho Družstvo přátel umění a knihy v prosinci 1945, jako publikaci číslo 18, a to 12. svazek edice Terpsichora, kterou řídil Jan Rey, jenž k „Listům“ napsal také úvod o Noverrově životě a díle. První vydání tohoto překladu ve Státním pedagogickém nakladatelství v Praze je z roku 1984, druhé ve stejném nakladatelství z roku 1986, schválené ministerstvem školství ČSR, v ediční řadě Učebnice pro střední školy. Reyova úvodní stať se liší od vydání z roku 1945, je zpracovanější, má copyright z roku 1956.

Kdo byl **Jean-Georges Noverre**? Jan Rey ho charakterizoval výstižně hned v první větě své úvodní stati k „Listům“: „V tanečním světě 18. století se skví celá plejáda jmen umělců a mezi nimi po celá dvě staletí září Noverrovo jméno tím nejjasnějším světlem. Tento velký reformátor, kterého Garrick nazval »Shakespearem tance«, je právem považován za »otce novodobého baletu«.“²

Jean-Georges Noverre se narodil v Paříži 29. dubna 1727.³ Byl pokřtěn v protestantské kapli nizozemského vyslanectví (rue vieille du Temple Nr. 47). Jeho otec Jean Louys Noverre se narodil v Lausanne, byl adjutantem v armádě švédského krále Karla XII. Je možné, že patřil ke králově švýcarské gardě. Matka byla Francouzka, rozená Marie-Anne de la Grange. Již od dětství projevoval své taneční nadání tak výrazně, že otec netrval na vojenské kariéře. Jeho učiteli byli Jean-Denis Dupré (le petit Dupré), Louis Dupré (le grand Dupré) a Marcel. Po prvé vystoupil na veřejnosti v Komické opeře v Paříži jako šestnáctiletý v roce 1743, potom působil při dvorních slavnostech ve Fontainebleau. Do svých 20 let byl pak angažován se souborem baletního mistra⁴ Jeana-Barthélemy Lanyho do Opery v Berlíně za vlády Friedricha II. Velikého.

Po opuštění Berlína v roce 1747 byl jmenován baletním mistrem v Marseille. Ve stejném roce tancoval v Drážďanech, 26. července ve Štrasburku, kde zůstal do března 1750. V letech 1750–1753 působil v Lyonu a 1753–1754 opět ve Štrasburku. V dubnu 1754 se vrátil do Paříže, v říjnu 1755 odešel do Londýna.

Během působení v Lyonu 1750–1753 uvedl své první balety, ještě dobově konvenční. Tančil se slavnou balerinou Marie-Anne Cupis de Camargo (1710–1770), původem z Bruselu. V té době se oženil s herečkou a tanečnicí Marguérite-Louise Saveur, která mu byla manželkou i spolupracovnicí až do smrti.

Impulsem pro kvalitativně nové pojmání baletu bylo pro Noverra seznámení s vynikajícím anglickým hercem Davidem Garrickem (nar. 1717 v Herefordu, zemř. 1779 v Londýně). Pocházel z francouzské protestantské rodiny, která se v 17. století vystěhovala do Anglie. Často v Paříži účinkoval s Shakespearovými hrami. Psychologická individualizace a výrazná mimika tohoto pozoruhodného herce vedla Noverra k promýšlení podobných možností v tanečním umění. Po osobním seznámení následoval korespondenční styk. Garrick Noverrovi s jeho taneční skupinou nabídl angažmá v londýnském divadle Drury Lane. Zahájení sezóny dne 3. listopadu 1755, kdy byly na programu Noverrovy *Fêtes chinoises*, bylo však spojeno s hlasitými projevy aristokratů proti francouzským novotám. Noverre v divadle sice dále působil, ale jeho jméno se neobjevovalo na divadelních plakátech. Když mezi Francií a Anglií vypukla válka, která souvisela s boji o habsburské dědictví, Noverre se chtěl vrátit domů. Ačkoliv byl podporován i madame Pompadour, nezískal místo baletního mistra v pařížské Opeře, o něž se ucházel. Rey o tom napsal: „Zvítězili Noverrovi soupeři, kteří se obávali, že jeho talent by jim mohl být nebezpečný, a tak Akademie nežádoucího kandidáta odmítla.“⁴⁵

Pravděpodobně v březnu 1757 se uchýlil opět do Lyonu, kde nastoupil cestu reformátora tanečního umění. Aby zvýraznil baletní pohyby a gesta, zjednodušil taneční kostým a odstranil masky. Ve skupinových scénách uplatnil asymetrii. Uvedl tucet nových baletů, oproti tehdy běžným zvyklostem často na témata vážná, plná dramatičnosti, tragická. V Lyonu napsal a vydal své později tak slavné „*Lettres sur la Danse*“ – Listy o tanci, které pak přepracovával a rozšiřoval pro další vydání.

První vydání „Listů“ vyšlo v prosinci 1759, s vřočením 1760, vedle Lyonu současně ve Stuttgartu s věnováním württemberskému vévodovi Karlu Evženovi. To nebyla náhoda, neboť právě tento vévoda nabídl baletnímu mistru Noverrovi spolu s manželkou od roku 1760 angažmá za velmi příznivých podmínek. Tři divadla, francouzské a dvě italská, patřila v té době k nejlepším v Evropě. Opera ve Stuttgartu měla 4000 míst, květinami vyzdobený sál osvětlovalo 7000 svící. Jeviště bylo tak obrovské, že by postačovalo pro manévry celého regimentu. Další velkolepé divadlo bylo v Ludwigsburgu. Třetí menší divadlo bylo nedaleko Gravenecku. Noverre měl od 1. března 1760 titul „Balettmeister“, jeho paní „Hofschauspielerin“. Baletní soubor sestával z 50–60 tanečníků a tanečnic, prvních obvykle o málo více, sólistů bylo 7, nezřídka podle potřeby větší počet. V roce 1765 Noverre začal korespondovat s Voltairem. Smlouva ve Stuttgartu vypršela v lednu 1767.

Na pozvání vídeňského dvora působil Noverre v letech 1767–1774 jako baletní mistr v divadlech Burgtheater a Kärntnertor-Theater a současně jako učitel tance v císařské rodině. V obou divadlech uvedl přes 50 baletů vděčnému publiku. Byl na

vrcholu slávy. Během vídeňského období uvedl několik baletů také v Miláně, nejprve během svatebních slavností arcivévody Ferdinanda, syna Marie Terezie, s Marií Modenskou, v roce 1771. V té době se seznámil také s Mozartem, tehdy patnáctiletým. Po dovršení smlouvy zůstal ve službách císařského dvora a přijal angažmá v milánském Teatro Reggio Ducale. V roce 1775 se stal členem pařížské Académie de Danse. Noverrovy balety uváděli jeho žáci Le Picq, Gallet, Franchy a další po celé Evropě. Z Milána se ještě v roce 1776 vrátil do Vídně, aby organizoval představení v Kärntnertor-Theater. Ale tehdy se už ve Vídni silněji prosazoval v baletu italský vliv.

V císařské rodině byla jeho žačkou rovněž Marie Antoinetta (nar. 1755), dcera Františka I. Štěpána Lotrinského a Marie Terezie, sestra pozdějších císařů Josefa II. a Leopolda II., která byla od svých 11 let zasnoubena s dauphinem.⁶ Její svatba s pozdějším francouzským králem Ludvíkem XVI. se konala v roce 1770. Vlivem Marie Antoinetty byl v roce 1775 Noverre jmenován ředitelem slavností v Trianonu, „Fêtes de Trianon“. I když mu byl francouzský dvůr nakloněn, obecnost neprojevovalo příliš nadšení pro jeho ballet d'action nebo také danse en action v Opeře, na níž mu velmi záleželo. V roce 1778 byl i vzhledem k zvláštnímu doporučení Marie Terezie angažován ve Velké opeře, ale opozice a intriky se vyhrotily tak, že znechucen připravil pro Paříž poslední přestavení v lednu 1780 (Iásón a Medea) a odstoupil. Paříž mu vzdorovala, ale papež mu v roce 1778 udělil Řád zlaté ostruhy a s ním spojený titul rytíře, spolu s Gluckem a Mozartem.

Noverrova baletní skupina otevřela 17. listopadu 1781 sezónu v King's Theatre v Londýně novým baletem *Les amantes réunis*, s velkým ohlasem. Své šedesátiny sice Noverre oslavil v Lyonu, ale v Londýně působil úspěšně jako baletní mistr až do požáru King's Theatre v červnu 1789. Přechodně pak pracoval na několika místech na evropském kontinentě, byla to složitá léta po výbuchu Francouzské revoluce, ale 26. ledna 1793 otevřel opět sezónu v King's Theatre novým baletem *Les époux du Temps*. Zůstal do roku 1794. Jeho příznivkyně, královna Marie Antoinetta, byla 16. října 1793 gilotinována, a do Noverrova osudu zasáhla válka mezi Francií a Anglií. V Paříži jeho žena ostře protestovala proti zabavení jmění, když tam byl pokládán za emigranta.

S podlomeným zdravím se vrátil do rodné Paříže v roce 1794. Nedosáhl vrácení úspor a důchodu. Republikánská vláda mu přiznala pouze nevelkou a nepravdělně vyplácenou finanční pomoc. Žil se ženou v ústraní nedaleko Paříže v Saint-Germain-en-Laye (rue de la Surintendance Nr. 1). Sám navštívil Operu jen čas od času, ale jeho balety byly na programu. Byl stále obdivuhodně pracovitý, věnoval se úpravám a redakci svých „Listů“.

„Listy“ vyšly již v roce 1783 v Londýně a Paříži, v roce 1787 v Amsterdamu. V letech 1803–1804 byly vydány Noverrovy spisy nákladem ruského cara Alexandra I. ve 4 svazcích pod názvem „Lettres sur la danse, sur les ballets et les arts“. V roce 1807 vyšly ve 2 svazcích „Lettres sur les arts imitateurs en général et sur la danse en particulier“, věnované císařovně Josefině, první manželce Napoleona I. Vedle roz-

prav o tanci formou dopisů obsahovaly i dějiny opery a návrh stavby nového operního divadla. Po léta se Noverre věnoval tanečnímu slovníku, který však už nedokončil.

Baletní reformátor Noverre zemřel v Saint-Germain-en-Laye dne 24. října 1810, ve věku 83 a půl roku.⁷ Jeho žena ho přežila sotva o měsíc, skonala 20. listopadu 1810. Svědky posledních opatření byli farář a policejní komisař. Potomky totiž Noverrovi neměli. Už v roce 1831 nebyly jejich náhrobky zachovány.⁸

V roce 1974 odešel z tohoto světa Noverrův český překladatel Jan Rey, aniž se dozvěděl to, co by ho dozajista velmi zajímalo. Dříve v Plasích a od roku 1953 přímo v Praze byly uloženy originály 3 dopisů jím obdivovaného Noverra. Noverre je psal v posledních dvou letech svého života. Jejich adresátem byl již v té době významný hrabě a brzy proslulý kníže Metternich.

Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg (nar. 15. května 1773 v Koblenzi, zemř. 11. června 1859 ve Vídni), opouštěl v roce 1809 místo rakouského vyslance u Napoleona I. v Paříži, aby se ujal funkce ministra zahraničí. Rakouským vyslancem byl ovšem již od roku 1801, nejprve u saského kurfiřta v Drážďanech, od roku 1803 u pruského krále v Berlíně, než se v roce 1806 představil v Paříži. Stále mocnějšího rakouského ministra zahraničí jmenoval rakouský císař František I. (II.) v roce 1821 domácím, dvorským a státním kancléřem. Metternich jím zůstal do březnové revoluce 1848. Z exilu v Anglii se vrátil již v roce 1851 zpět do Vídně, kde v roce 1859 také zemřel, ve věku 86 let.

Rodinný archiv Metternichů je uložen ve Státním ústředním archivu v Praze. Z činnosti kancléře pochází především fondová část Acta Clementina, v níž se zachovaly také Noverrovy dopisy.⁹ Nejstarší z nich psal Metternichovi 8. ledna 1809, druhý 16. dubna 1810 a poslední 18. září 1810, nedlouho před svou smrtí.

Rakouský vyslanec Metternich pozval Noverra na večeři a ten se dopisem z 8. ledna 1809 omluvil, že zdraví a špatné počasí mu nedovolují složit vyslanci poklonu. Metternich si na omluvu vlastnoručně poznamenal, že jde o dopis dříve slavného baletního mistra ve Vídni a v Paříži, což dotvrzuje, že si byl Noverrova významu jako mistra choreografického umění vědom a cenil si i jeho dopisu.

Od července 1809 svěřil František I. Metternichovi po hraběti Stadionovi ministerstvo zahraničí, i když oficiálně se tak stalo až v říjnu 1809. Dne 14. října 1809 podepsal Metternich v Schönbrunnu vídeňský mír, který Rakousko vrhl do pozice Napoleonova vazala. Metternich dokázal připravit překvapivé řešení svízelné situace. Císařovna Josefína nedala Napoleonovi potomka. Napoleon se odhodlával k rozvodu, uvažoval o nevěstě z carské rodiny, ale Metternichovi se virtuózní diplomacií zdařilo tehdy úhlavního nepřítele Rakouska oženit s arcivévodkyní Marií Luisou. Vstřícnost Josefíny k tomuto řešení připravovala v Paříži Metternichova manželka Marie Eleonora. Metternich rakouského císaře Františka I. přesvědčil, aby v zájmu monarchie obětoval dceru. František I. byl synovcem a Marie Luisa praneteří popravené francouzské královny Marie Antoinetty. Dne 11. března 1810 sňatku požehnal

vídeňský arcibiskup (Napoleona na jeho výslovné přání zastupoval arcivévoda Karel), 13. března ráno se z Vídně směrem do Paříže vydala císařovna s doprovodem v 83 kočárech, 27. března se setkala s Napoleonem v Compiègne, občanský sňatek se pak konal 1. dubna v Saint-Cloudu a církevní 2. dubna v Paříži. Metternich nepřišel s konvojem, ale byl rovněž od konce března 1810 ve Francii na státní návštěvě.

Dopisem ze 16. dubna 1810 se na Metternicha obrátil Noverre, který by rád složil poklonu císařovně z habsburského domu. Doufal v této věci, že se Metternich přimluví u svého nástupce, vyslance Karla knížete Schwarzenberga. Nabízel návrh slavnosti, který by mohl být využit u příležitosti pamětihodného sňatku. Dopis opět nese Metternichovu identifikační poznámku.

Dne 18. září 1810 bral Noverre znovu pero do ruky, aby se rozloučil s Metternichem, který se chystal k odjezdu z Paříže. Připomněl, že jako starý služebník vznešeného rakouského domu pro svou oddanost k nešťastné královně, dceři nesmrtelné Marie Terezie, upadl do neštěstí. Doufal v Metternichovu přízeň a v jeho doporučení vyslanci Schwarzenbergovi. I na tomto dopise je vlastnoruční Metternichova poznámka, že Noverre byl původcem nového stylu v choreografii, baletním mistrem ve Vídni za panování císařovny Marie Terezie.

Noverre v dopisech oslovuje vyslance a pak ministra Metternicha: Pane hrabě. Metternichové z větve Metternich-Winneburg byli říšskými hrabaty od roku 1679. Franz Georg hrabě von Metternich-Winneburg, mj. v letech 1771–1806 poslední ředitel katolické části vestfálského kolegia říšských hrabat, se v roce 1803 stal knížetem von Metternich zu Ochsenhausen. To byl otec adresáta Noverrových dopisů. Nebyl to však titul dědičný, takže jeho tři již dospělé děti zůstávaly hrabaty. Clemens Wenzel Lothar, jeho nejstarší syn, adresát dopisů a nejproslulejší příslušník rodu, pozdější kancléř, získal pro sebe a své potomky knížecí titul 20. října 1813, za zásluhy o vítězství nad Napoleonem. Byl tedy druhým knížetem z rodu Metternichů. Jeho sestru Pauline Kunigunde povýšil císař František I. (II.) rovněž do knížecího stavu v roce 1814. Vévodkyní se stala, když se provdala za württemberského vévodu Ferdinanda. Mladší bratr Josef zůstal až do své smrti hrabětem a hraběnkou byla i jeho manželka Julie, rozená kněžna Sulkovská.

Nevíme bohužel, zda se Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg s baletním reformátorem Noverrem, kterého si nepochybně vážil, skutečně osobně setkal. A pátrání po předpokládaných Metternichových dopisech Noverrovi zůstalo zatím bez výsledku.¹⁰

POZNÁMKY:

1. Malá československá encyklopedie. V. Praha, Academia 1987, s. 325.
2. Rey, Jan: Život a dílo J. G. Noverra. In: Jean Georges Noverre, Listy o tanci a baletch. 2. vyd. Praha, SPN 1986, s. 9. David Garrick byl vynikající anglický herec, Noverrův současník.
3. Noverre má své heslo v základních encyklopediích cizojazyčných, již od Riegrova Slovníku naučného zpravidla nechybí ani v našich starších i novějších encyklopedických slovnících. Při líčení Noverrových životních osudů se opírám vedle Reyovy zmiňované úvodní stati (srov. pozn. 2) zejména o monografii, jejímž autorem je Pierre Tugal a která vyšla v německém překladu v Berlíně, Henschelverlag 1959, pod názvem Jean-Georges Noverre. Der grosse Reformator des Ballets. Tugal byl zakladatel a dlouholetý vedoucí Les Archives Internationales de la Dance, později Centre International de Documentation de la Dance v Paříži.
4. Baletní mistr, maître de ballet, zde v Noverrově smyslu jako název osoby, která komponuje tance k baletu, dnes choreograf.
5. Rey, Jan: Život a dílo J. G. Noverra. c. d., s. 9.
6. Srov. též Dorothy Gies McGuigan: Familie Habsburg 1273–1918. 3. Auflage. Bergisch Gladbach, Gustav Lübbe Verlag GmbH 1990, s. 391. Bastei-Lübbe-Taschenbuch. Bd. 64081.
7. Často uváděné datum 19. října není podle Tugala správné, srov. jeho c. d., s. 31.
8. Tamtéž.
9. Acta Clementina 10, i. č. 549.
10. O pomoc jsem žádala Les Archives nationales v Paříži v roce 1995.

Edice Noverrových dopisů Metternichovi

1. dopis

SÚA Praha, RAM, AC 10, i. č. 549, fol. 1-2

pap. dvoulist v. 23 cm š. 18,5 cm, popsána první strana dvoulistu, fol. 1r

Monsieur le Comte

Votre Excellence m'a fait la grace¹ de m'inviter à diner² chez elle aujourd'hui; ma santé et le mauvais tems³ ne me permettent pas de vous faire ma cour dans ce moment; Je vous supplie, Monsieur le Comte, de me permettre de vous présenter mes

homages⁴ dans un instant plus fortuné, et de me mettre aux pieds de Madame l'Ambassadrice.

Je suis avec la haute consideration⁵ et le respect que vous m'inspirez,
Monsieur le Comte,
de Votre Excellence
le très humble et très obeissant serviteur
Noverre

Le 8 Janvier 1809

Passage du bois de boulogne faubourg St Denis N° 12.

Metternichova poznámka na fol. 2v

Lettre de M. Noverre ancien⁶ et⁷ fameux Maitre⁸ de Ballèt⁹ à Vienne et¹⁰ à Paris. L'un des maitres¹¹ de l'art Chorographique¹²

2. dopis

SÚA Praha, RAM, AC 10, i. č. 549, fol. 3-4

pap. dvoulist v. 33,5 cm š. 22,5 cm, popsány první a druhá strana dvoulistu fol. 3r

Monsieur Le Comte

Votre Excellence¹³ connaît trop les sentimens¹⁴ respectueux qui m'attachent à sa personne, pour n'être¹⁵ pas persuadée de tous les regrèts¹⁶ que j' éprouve de ne pouvoir lui présenter mes hommages et lui offrir mes félicitations sur son retour en France. Les infirmités, compagnes fidèles¹⁷ de 84 années, m'ont seules empeché¹⁸ de remplir le voeu de mon coeur, j'aurais joui, sans ce triste motif, du bonheur de voir notre Auguste Souveraine et de faire éclater avec la multitude la joie de mon coeur.

Un ancien serviteur de la maison d'Autriche, qui pendant vingt années a été comblé de graces¹⁹ et de bienfaits par ses Souverains magnanimes aura encore le bonheur de voir la France consolée de ses anciens malheurs par une digne fille de l'Immortelle Marie Therese.²⁰ J'espère²¹, Monsieur Le Comte, que si Votre Excellence²² daigne me continuer ses bontés et qu'elle veuille les faire connaître²³ à M L'ambassadeur, que je pourrai obtenir la faveur de me mettre aux pieds de Sa Majesté l'Impératrice.

Je prends la liberté de remettre ci-joint à Votre Excellence, le projet d'une fete²⁴: que j'avais concu à l'époque du couronnement de l'Empereur; je pense que mes idées pourraient servir à célébrer l' événement²⁵ non moins mémorable, du mariage de Sa Majesté. Cependant je n'ose me flatter d'obtenir la priorité sur les pròjets²⁶ que l'on forme danse²⁷ cette circonstance. Je

fol 3v pokr.

m'estimerai très heureux si mes vües²⁸ pouvaient être²⁹ connues des Souverains et qu'ils vissent au moins que je partage le désir de concourir à l'honneur d'eterniser³⁰ une alliance qui doit amener la securité³¹ et le bonheur de deux grandes nations.

Lorsque je serai en état de me transporter à Paris, j'irai faire ma cour à Votre Excellence, ainsi qu'à M Le Prince de Schwartzemberg³² et je la prérai³³ de vouloir

bien me faire connaître³⁴ si je puis espérer pouvoir mettre mon hommage respectueux aux pieds de Son Altesse Imperiale³⁵ Monseigneur l'Archiduc Grand Duc de Wurtzbourg.³⁶

Je suis avec respect
Monsieur Le Comte
De Votre Excellence
Le très humble et
tres³⁷ obeissant³⁸ Serviteur.

Noverre

St Germain en Laye le 16 Avril 1810.

Metternichova poznámka na fol. 4v

Lettre du Maitre³⁹ de Ballèt⁴⁰ Noverre.

3. dopis

SÚA Praha, RAM, AC 10, i. č. 549, fol. 5-6

*pap. dvoulist v. 30,5 cm š. 20,5 cm, popsána první strana dvoulistu
fol. 5r*

Monsieur le Comté.⁴¹

Le bruit ayant couru que Votre Excellence allait retourner a⁴² Vienne, je me suis empressé de quitter S^t. Germain pour lui présenter avec mes regrets⁴³, l'hommage de mon respect et de ma reconnaissance et pour la supplier⁴⁴ d'accorder la continuation de ses bontés a⁴⁵ un vieux serviteur de l'auguste Maison d'Autriche, que son attachement pour l'infortunée Reine, fille de l'immortelle Marie-Therese⁴⁶, a précipité dans le malheur. Si Votre Excellence daigne sous ce rapport, me recommander a M le Prince de Schwarzenberg⁴⁷, j'aurai le consolant espoir de me – mettre aux pieds de l'Impératrice, et de sortir de l'etat⁴⁸ d'infortune qui m'accable depuis tant d'années. J'attends cette nouvelle marque de vos bontés, Monsieur le Comte, avec d'autant plus de confiance, que je sais que faire le bien est pour vous la plus douce jouissance. Le mérite distingué de Votre Excellence a tout fait pour sa gloire, Je ne puis donc que faire des voeux pour sa conservation; je la prie de vouloir bien les agréer ainsi que l'expression⁴⁹ de la reconnaissance et de sentiments très respectueux avec lesquels je suis

Monsieur le comte
de Votre Excellence
le très humble et très obeissant⁵⁰
Serviteur
Noverre

S^t. Germain en laye le 18 Sep.^{bre} 1810.

Metternichova poznámka na fol. 6v

Noverre a été un célèbre⁵¹ maitre⁵² de ballèt⁵³, et l'introducteur d'un nouveau Style dans la choreographie.⁵⁴ Il était Maitre⁵⁵ de Ballèt⁵⁶ a⁵⁷ Vienne sous le règne de l'Imp^{trice}⁵⁸ Marie Thérèse.

Ediční poznámky a vysvětlivky

Při přepisu respektuji velká a malá písmena pisatelů bez úprav, stejně jako interpunkci. Poměrně časté spojení dvou slov jedním tahem nepoznamenávám.

Vysvětlivky, pokud v několika málo případech ještě upřesňují údaje uvedené v předchozím článku, připojuji k poznámkám.

- 1 grâce
- 2 dîner
- 3 temps
- 4 hommages
- 5 considération
- 6 špatně čitelné, snad: ancien
- 7 & = et
- 8 Maître
- 9 Ballet
- 10 jako 7
- 11 maîtres
- 12 Chorégraphique
- 13 Excellence
- 14 sentiments
- 15 être
- 16 regrets
- 17 fidèles
- 18 empêché
- 19 grâces
- 20 Marie Thérèse. Její dcerou míněna francouzská císařovna Marie Luisa, která ovšem nebyla dcerou, ale pravnučkou Marie Terezie. Dcerou byla francouzská královna Marie Antoineta.
- 21 espère
- 22 jako 13
- 23 connaître
- 24 fête
- 25 événement
- 26 projets
- 27 dans
- 28 vues
- 29 jako 15
- 30 éterniser
- 31 sécurité
- 32 Karel Schwarzenberg, rakouský polní maršál, v té době nástupce Metternicha ve funkci rakouského vyslance u Napoleona I. v Paříži.

- 33 prierai
- 34 jako 23
- 35 Impériale
- 36 Ferdinand III., toskánský velkovévoda, z habsbursko-lotrinské sekundogenitury, tedy také arcivévoda, se v důsledku Napoleonova postupu v Itálii stal na určitou dobu velkovévodou würzburgským.
- 37 très
- 38 obéissant
- 39 jako 8
- 40 ballet
- 41 Comte
- 42 à
- 43 jako 16
- 44 supplier
- 45 jako 42
- 46 Marie-Thérèse
- 47 srov. vysvětlení v pozn. 32
- 48 état
- 49 expression
- 50 jako 38
- 51 célèbre
- 52 jako 8
- 53 jako 40
- 54 chorégraphie
- 55 jako 8
- 56 jako 9
- 57 jako 42
- 58 špatně čitelné, nepochybně: Impératrice

Překlad dopisů do češtiny¹

1. dopis

Pane hrabě,

Vaše Excellence mi prokázala laskavost pozváním, abych u ní dnes povečeřel. Mé zdraví a špatné počasí mi v této chvíli nedovolují složit Vám poklonu. Snažně Vás prosím, pane hrabě, abyste mi dovolil vyjádřit Vám svou úctu v příhodnějším okamžiku a složit poklonu k nohám paní vyslancové.

Jsem, s hlubokou úctou a vážností, které ve mne vzbuzujete, pane hrabě, Vaší Excellence velmi ponížený a poslušný služebník

Noverre

8. ledna 1809

Passage du Bois de Boulogne Faubourg Saint-Denis č. 12.

Metternichova poznámka:

Dopis pana Noverra, starého slavného baletního mistra ve Vídni a v Paříži. Jeden z mistrů choreografického umění.

2. dopis

Pane hrabě,

Vaše Excellence dobře zná hlubokou úctu, kterou k ní chovám, a proto jistě chápe, jak lituji, že jí nemohu projevit svou úctu a blahopřát jí k návratu do Francie. Jedině neduhy, věrní průvodci 84 let, mi zabránily splnit přání svého srdce. Nebýt onoho smutného důvodu, těšil bych se ze štěstí vidět naši vznešenou panovnici a dal propuknout radosti tryskající z plna srdce.

Starý služebník rakouského domu, který byl po dvacet let zahrnován milostí a dobrodiním jeho šlechtných panovníků, bude mít ještě potěšení vidět Francii, jak její dřívější neštěstí mírní důstojná dcera nesmrtelné Marie Terezie. Doufám, pane hrabě, že ráčí-li mi Vaše Excellence i nadále prokazovat dobro, laskavě dá vědět panu velvyslanci, aby mi bylo dovoleno složit poklonu k nohám Jejího Veličenstva císařovny.

Dovoluji si předat Vaší Excelenci přiložený návrh slavnosti, který jsem sestavil v době císařovy korunovace. Domnívám se, že by mé nápady mohly posloužit k oslavě

neméně pamětihodné události, sňatku Jejího Veličenstva. Nicméně se neodvažuji lichotit si tím, že bych dosáhl prvenství mezi návrhy, které se tvoří při této příležitosti.

Pokládal bych se za šťastného, kdyby s mými záměry mohli být seznámeni panovníci, aby alespoň viděli, že bych si přál mít tu čest přispět ke zvěčnění sňatku, který má přinést bezpečí a blaho dvěma velkým národům.

Až budu schopen přepravy do Paříže, přijdu složit poklonu Vaší Excelenci, jakož i panu knížeti Schwarzenbergovi, a poprosím ji, aby mi laskavě sdělila, zda mohu doufat, že budu moci složit výraz své úcty k nohám Jeho císařské Výsosti pana arcivévody velkovévody z Würzburgu.

Jsem s úctou, pane hrabě, Vaší Excelence velmi ponížený a poslušný služebník
Noverre

Saint-Germain-en-Laye 16. dubna 1810.

Metternichova poznámka:

Dopis baletního mistra Noverra.

3. dopis

Pane hrabě,

protože se šíří pověst, že se Vaše Excelence vrátí do Vídně, spěchal jsem ze Saint-Germain, abych Vám, zároveň s politováním, vyjádřil projev své úcty a vděčnosti a poprosil Vás snažně, abyste i nadále věnoval přízeň starému služebníkovi vznešeného rakouského domu, který pro svou oddanost k nešťastné královně, dceři nesmrtelné Marie Terezie, upadl do neštěstí.

Jestliže mne Vaše Excelence ráčí doporučit v tomto ohledu panu knížeti Schwarzenbergovi, budu se těšit nadějí, že budu moci složit poklonu k nohám císařovny a dostanu se z nešťastného stavu, který mne tíží taková léta. Očekávám toto nové znamení Vaší dobroty, pane hrabě, s tím větší důvěrou, že vím, že prokazovat dobro je pro Vás nejsladším potěšením. Vynikající schopnosti Vaší Excelenci proslavily a já mohu tedy jen vyslovit přání, aby nám byla zachována. Prosím ji, aby je laskavě přijala, jakož i výraz vděčnosti a projev úcty, s nimiž jsem, pane hrabě, Vaší Excelence velmi ponížený a poslušný služebník

Noverre

Saint-Germain-en-Laye 18. září 1810.

Metternichova poznámka:

Noverre byl slavným baletním mistrem a původcem nového stylu v choreografii. Byl baletním mistrem ve Vídni za panování císařovny Marie Terezie.

Monsieur le Comte

Votre Excellence m'a fait la grace de m'inviter
à dîner chez elle aujourd'hui; ma santé et le
mauvais temps ne me permettent pas de vous
faire ma cour dans ce moment; Je vous supplie,
Monsieur le Comte, de me permettre de vous
présenter mes hommages dans un instant plus
favorable, et de me mettre aux pieds de Madame
l'Ambassadrice.

Je suis avec la haute considération et le
respect que vous m'inspirez,

Monsieur le Comte,

De Votre Excellence

Le 8 Janvier 1809

Le très humble et très
obéissant serviteur

Passage du bois de Boulogne faubourg St Denis
N° 12.

Noverre

Lettre de M. Noverre à son oncle Jean-Baptiste Noverre des dattet
à Nième et à Paris. L'un des maîtres de l'art chorographique

ZUSAMMENFASSUNG

Metternich und der Ballettreformator Noverre

Hoffmannová Jaroslava

Jean-Georges Noverre, geboren in Paris am 16. Mai 1727, gestorben unweit von Paris in Saint-Germain-en-Laye am 24. Oktober 1810, war ein hervorragender Neugestalter der Ballettkunst gegen Mitte des 18. Jahrhunderts. Eigene Auffassungen darüber veröffentlichte er in einer Schrift unter dem Titel „Lettres sur la danse“, die in verschiedenen Ländern wiederholt erschien. Ins Tschechische wurde sie vom Tanztheoretiker und Kritiker Jan Rajmoser (1904–1974) unter dem Künstlernamen Jan Rey übersetzt. Diese Übersetzung der erwähnten Schrift unter dem Titel „Listy o tanci a baletch“ erschien in den Jahren 1945, 1984 und 1986.

Noverre wirkte als Tänzer und Choreograph in manchen Städten Europas (Paris, Berlin, Dresden, Strassburg, Lyon, Stuttgart, Milano, London u.a.). In den Jahren 1767–1774 erreichte er grossen Erfolg in den Wiener Theatern; gleichzeitig lernte er die Tanzkunst in der kaiserlichen Familie, wo auch die später hingerichtete französische Königin Marie-Antoinette seine Schülerin war. Die Französische Revolution beeinflusste auch das Noverre's Schicksal. Mit erschütterter Gesundheit konnte er aus England nach Paris erst im Jahre 1794 zurückkehren. Mit seiner Gemahlin, der ehemaligen Schauspielerin und Tänzerin, auch seiner verlässlichen Mitarbeiterin Marguérite-Louise, geb. Saveur; lebte er dann in Zurückgezogenheit und hat sich der Bearbeitung und Redaktion seiner Schrift über Tanz und Ballett hingegeben.

Dem Übersetzer dieser Schrift Jan Rey wurde es nicht bekannt, dass drei Originalbriefe von Noverre erhalten blieben, u. z. im Staatlichen Zentralarchiv in Prag, im Familienarchiv Metternich, Acta Clementina 10, Inv. N. 549. Diese wurden an Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg (1773–1859) gerichtet, den späteren und heute berühmten österreichischen Kanzler.

Im ersten von diesen Briefen vom 8. Jänner 1809 entschuldigte sich Noverre, dass er durch Gesundheitsgründe gezwungen die Einladung zum Abendessen leider nicht nutzen könne. Kontaktpunkt stammte also von Metternich selbst, der auf den Brief eigenhändig zugeschrieben hat, dass es sich um einst bekannten Ballettmeister in Wien und Paris handelt. Der zweite und dritte Brief vom 16. April und 18. Septembris 1810 entstanden aus der Initiative von Noverre. Er schrieb beide Briefe, den zweiten unlängst vor seinem Tod, dem damaligen österreichischen Aussenminister, der damals anlässlich der Vermählung der Erzherzogin Marie-Louise mit Napoleon I. in Frankreich weilte. Auch diese Briefe werden durch Metternich's Anmerkungen begleitet. Das bisherige Forschen nach möglichen von Metternich an Noverre geschriebenen Briefen blieb erfolglos.

Die Verfasserin erklärt die Abstammung dieser Briefe in breiteren Zusammenhängen; alle drei Briefe werden im französischen Wortlaut dargestellt und auch in der tschechischen Übersetzung mit Editions- und Erklärungsanmerkungen begleitet.

LE RÉSUMÉ

METTERNICH ET NOVERRE – LE REFORMATEUR DE BALLET

Jaroslava Hoffmannová

Jean-Georges Noverre, né à Paris le 16 mai 1727 et mort non loin de Paris à Saint-Germain-en-Laye le 24 octobre 1810, était un réformateur remarquable dans l'art du ballet dans la moitié du 18ème siècle. Ses idées ont été exposées dans „Lettres sur la danse“, publiées plusieurs fois dans différents pays. En tchèque il a été traduit par Jan Rejmoser (1904–1974), théoricien et critique de danse, sous le nom d'artiste Jan Rey. Ses traductions sous le titre „Listy o tanci a baletch“ sont parues en 1945, 1984 et 1986.

Noverre a travaillé comme danseur et chorégraphe dans beaucoup de lieu de l'Europe (Paris, Berlin, Dresde, Strasbourg, Lyon, Stuttgart, Milan, Londres etc.). De 1767 à 1774 il remportait des succès dans les théâtres de Vienne. A la même période il était le maître de danse dans la famille impériale où une de ses élèves était Marie-Antoinette, reine française, guillotinée plus tard. La Révolution française a influencé aussi la destinée de Noverre. Alors malade il n'a pu revenir à Paris, sa ville natale, qu'en 1794. Avec sa femme Marguerite-Louise, née Saveur, ancienne actrice et danseuse qui était sa collaboratrice dévouée, il a vécu dans la solitude et s'est consacré à la rédaction et correction de ses „Lettres“.

Jan Rey ne savait pas que trois originaux des lettres de Noverre sont conservés, aux Archives centrales d'Etat à Prague, dans Archives de la famille Metternich, Acta Clementina 10, No. inv. 549. Ces lettres sont adressées à Clemens Wenzel Lothar von Metternich-Winneburg (1773–1859), chancelier autrichien renommé jusqu'à aujourd'hui.

La première de ces lettres conservées, Noverre l'a écrite le 8 janvier 1809 comme une excuse à l'envoyé autrichien Metternich, pour refuser sa invitation à dîner en raison de sa santé. Metternich, à l'origine de ce contact, à écrit de sa propre main sur cette lettre, qu'elle provenait du célèbre maître de ballet qu'il avait été auparavant à Vienne et à Paris. La deuxième et troisième lettre ont été écrites à l'initiative de Noverre lui-même le 16 avril 1810 et 18 septembre 1810. Par l'intermédiaire de ces lettres il s'est adressé, peu de temps avant de mourir au ministre des Affaires étrangères autrichien d'alors, qui s'était trouvé en France en raison du mariage de l'archiduchesse Marie-Louise avec Napoléon Ier. Aussi ces lettres portent-elles des annotations de Metternich. Les recherches des lettres écrites par Metternich à Noverre restent cependant sans résultats.

L'auteur éclaire les circonstances des origines des lettres, et les publie en version originale française avec note d'édition et commentaire ainsi qu'une traduction en tchèque.